Németh István
Külpolitikai útkeresés Magyarországon 1918–1921-ben

1918 végétől a kialakulatlan európai helyzetben Magyarországon olasz, angol és francia érdekcsoportok igyekeztek megvetni lábukat. A magyar külügyi vezetés már egészen korán pontosan tudta, mely országoktól várható rövid és hosszabb távú törekvéseinek támogatása, majd a trianoni békeszerződés határozatainak enyhítése, illetve az ország mozgáslehetőségeinek bővítése. Azzal is tisztában voltak, milyen hatással lesz egyik vagy másik szövetség a másikra. Tudták, hogy a Franciaországgal kialakított kapcsolatok óhatatlanul befolyásolhatják a magyar–német és magyar–olasz kapcsolatokat, hiszen előbbitől a Csehszlovákia, utóbbitól a Jugoszlávia elleni területi követeléseik támogatását remélték. Reálpolitikusként pedig azt is felismerték, hogy nem Magyarország választ nagyhatalmi partnert, hanem azok Magyarországot.

Ezekben az években Magyarország a külpolitikai partnerkeresés széles skáláját járta végig. 1918 végétől az olasz, a Tanácsköztársaság idején párhuzamosan az olasz és az inkább virtuális bolsevik, majd francia orientáció után 1921-től a titkos német kapcsolatok mellett kötött ki, amely – visszaesésekkel terhelten – végül az 1930-as években a trianoni békeszerződés revíziója érdekében az ország meghatározó külpolitikai iránya lett.

Olasz–magyar érdekközösség 1918–1919-ben

1918 őszén az első világháborúban ellenségként szembenálló Olaszország és Magyarország viszonya változni kezdett. A Vittorio Orlando vezette olasz kormány külpolitikája – Sidney Sonnino külügyminiszterségével – az ország nagyhatalmi pozícióinak megerősítését tűzte ki célul, s ebben a vezető katonai személyiségek támogatására is számíthatott. Olaszország az Osztrák-Magyar Monarchia katonai veresége és felbomlása után Fiume megszerzését tervezte: adriai, balkáni és a Duna-medence térségére irányuló befolyását a kikötő révén igyekezett kiterjeszteni. Utóbbi vonatkozásában azonban Franciaország éles ellenállásába ütközött, s rivalizálásuk a közép-kelet-európai térség súlyos tehertételét jelentette.[1]

Olaszország 1918 őszi Duna-medencei partnerkeresésében gazdasági-politikai befolyási területként és Jugoszlávia szomszédjaként Magyarország is fontossá vált. Olasz részről az antant misszió keretében, „a közeledés elősegítésére” szívesen küldtek volna csapatokat Budapestre. Magyar részről pedig a külpolitikai kapcsolatokkal nem rendelkező Károlyi-kormány a nyugati nagyhatalmakkal kiépítendő kapcsolatok érdekében szívesen fogadott minden kezdeményezést. Fülep Lajos magyar kormánymegbízott decemberben Fiumében megkezdődött tárgyalásai azonban 1919.

[1] L. Nagy Zsuzsa: *Az olasz érdekek és Magyarország 1918–1919-ben.* In: *Történelmi Szemle,* 1965/2–3. 256–257.

januárban ideiglenesen megszakadtak, főleg azért, mert a magyar kormány „nem akarta véglegesen Olaszország mellett lekötni magát”.[2] Károlyi Mihály miniszterelnök célja ugyanis elsősorban az Egyesült Államok megnyerése volt, amelyet nem kívánt veszélyeztetni a nyílt olasz orientációval. Zavarólag hatott ráadásul, hogy a jugoszláv politikusok is ekkor kezdtek érdeklődni Magyarország iránt. Ezért a magyar külpolitika az olasz és a jugoszláv orientáció között ingadozott, amely az antant-barátságon és a wilsonizmuson túlmenően egyébként sem rendelkezett kidolgozott külpolitikai programmal.

A bécsi tárgyalásokon olasz részről Fiume Olaszországhoz csatolását kérték, amelynek fejében magyar vámterülettel rendelkező külön magyar szabad kikötő felállítását, s esetleg a magyar lobogónak a tengereken való elismerését ígérték. Magyar részről azonban a kikötő nemzetközi területté nyilvánítását kérték, hiszen azt Magyarországról csak Jugoszlávián keresztül lehetett megközelíteni, amelyet azonban Olaszország nem biztosíthatott.[3]

A Tanácsköztársaság kikiáltása után a francia és angol megbízottak elhagyták Budapestet, az olasz katonai misszió azonban továbbra is itt maradt, sőt csatlakozott hozzá Borghese herceg, aki szerette volna elérni, hogy a szövetségesek hivatalos megbízottjaként maradhasson Budapesten. Terve ugyan meghiúsult, de az olaszok már korábban megismerkedtek a Kormányzótanács néhány majdani tagjával, akik közül Ágoston Péter később elmondta, hogy a rövid idejű szovjet–orosz szövetség helyébe az olasz orientációt szerették volna állítani.[4]

A katonai intervenció megindulása paradox módon megélénkítette az olasz–magyar viszonyt, s Magyarország számára előnyökkel járt. Az olaszok egyidejűleg kapcsolatban álltak az ellenforradalmi körökkel, de ők szervezték a Kormányzótanács számára fontos gazdasági ügyleteket is. 1919. május 12-én olasz misszióvezetőként Budapestre érkezett Guido Romanelli ezredes, s irányítása alatt a misszió tevékenysége sokoldalúvá vált. Nyomban levették a napirendről az aktualitását veszített olasz katonai megszállás ügyét, s felajánlották segítségüket a fegyver-, lőszer- és élelmiszerellátásban, s a blokád kijátszásában.[5] Kereskedelmi egyezmények megkötését ajánlották, s hajlottak arra, hogy Fiumét a Tanácsköztársaság védelme alá helyezzék. A bécsi olasz misszió is fontosnak tartotta a Magyarországgal kiépítendő kapcsolatokat, s azt tanácsolta Romanellinek, tanulmányozza, miként lehetne egyedülálló budapesti pozícióikat gazdasági behatolásra felhasználni. Május közepén az olasz szindikátus és a Kormányzótanács tárgyalásait követően 25–35 millió Kr. értékű fegyver-, lőszer- és élelmiszer-szállítmányra kötöttek szerződést, amelyet júliusban újabb, kb. 20 millió Korona értékű textiláru-szerződés követett.[6] A szállítmányok zöme az Adriánál felhalmozott készletekből érkezett, s Brucknál jutott magyar területre. A lőszerszállítmányokat olasz katonák biztosították.

Csehszlovákiában a magyar Vörös Hadsereg sikeres előrenyomulását nagyrészt az olaszok nyakába varrták, s az újságok több cikkben tárgyalták az olasz szállítmányok

[2] Uo. 260.
[3] Uo. 262.
[4] Uo. 264.
[5] Uo. 265–266.
[6] Uo. 267.

ügyét, s tiltakozásaik nyomán a párizsi békekonferencia is több alkalommal tárgyalta az ügyet. A legfelső olasz hadvezetés azonban tagadta a szállításokat, de magánvállalatok közreműködését nem tartotta lehetetlennek.[7]

Végül is Olaszországnak a Tanácsköztársasággal kiépített kapcsolata nem hozta meg a remélt eredményt. A kereskedelmi behatolással maga Romanelli sem volt elégedett, és súlyos hibának tartotta, hogy veszni hagyták „elsőbbségi jogukat". Ennek felelősségét felsőbb hatóságaikra hárította. A budapesti olasz misszió ugyan rendszeres kapcsolatban állt a Kormányzótanács ellenzékével és az ellenforradalmi csoportokkal is, de azok inkább a befolyásosabb franciák és angolszászok támogatását keresték, mintsem a Kun Bélával kapcsolatban álló olaszokét. Júniusban az olasz politikusok figyelmét ismét belpolitikai problémák kötötték le. Orlando és Sonnino nem fogadta el a fiumei kikötőre vonatkozó kompromisszumos javaslatot és a kormány lemondott. Az új miniszterelnök a belpolitikai helyzetre figyelő Nitti, külügyminisztere pedig Tittoni lett. Így Magyarország átmenetileg háttérbe szorult az olasz politikában.

A párizsi békekonferencián Tittoni is támogatta a magyarországi „rendteremtést", a Tanácsköztársaság leverését, de nem adott katonát a tervezett intervencióhoz. A nyílt intervenció helyett a szegedi ellenforradalmi kormány támogatásával való megdöntést ajánlotta, de a nagyhatalmak nem hajlottak a szegediekkel való együttműködésre, a franciák pedig meg voltak győződve arról, hogy Olaszországnak semmi keresnivalója nincs Közép-Európában, azon belül Magyarországon.[8]

Átmeneti francia orientáció (1920)

Az első világháború után Franciaország külpolitikája az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamait olyan blokkba igyekezett megszervezni, amely hatékony egyensúlyt jelenthetett Németországgal, illetve a Szovjetunióval szemben. Az új, független országok francia vezetésű táborának terve a Duna-medence természetes gazdasági egységén alapult. Francia részről már a párizsi békekonferencián kísérletet tettek ilyen föderációs terv elfogadására, amelyet azonban kisebb szövetségeseik azonnal meghiúsítottak.[9]

A francia vezetésű politikai blokk kialakításának újabb kísérletét a francia gazdasági befolyás jelentette. A háborús szövetségi politika és a háborús bűnösség elvi nehézségein viszonylag gyorsan túltették magukat, mert felismerték, hogy Közép-Európa egyensúlya Magyarországon nyugszik, s „egyedül csak az új Magyarország csatlakozása keltheti életre az új Közép-Európát, amely a gazdasági szerződések és a nemzeti függetlenség rendszerére épül, s amely kidolgozás alatt áll Prága, Belgrád és Bécs között a szövetségesek, vagy legalábbis Franciaország védnöksége alatt."[10] Törekvésük találkozott a magyar politikusok szándékaival is, akik mindenkivel

[7] Uo. 268–269.
[8] Uo. 272.
[9] Ormos Mária: *Francia–magyar tárgyalások 1920-ban.* In: *Századok,* 1975/5–6. 907.
[10] Uo. 908.

tárgyaltak, aki bármit is ígért gazdasági vagy területi vonatkozásban. 1920-ban a francia orientációt az első helyre tették.[11]

1920. január 15-én a francia külügyminisztérium (Quai d'Orsay) vörös szalonjában átnyújtották a magyar küldöttségnek a szövetséges hatalmak súlyos feltételeket tartalmazó békeszerződés-tervezetét. A delegáció politikai munkájának irányát fődelegátusként meghatározó Bethlen István már január 22-én azt javasolta, hogy a magyar kormány a budapesti lengyel követség révén tegyen ajánlatot a szövetséges hatalmaknak a magyar hadsereg lengyelországi bevetésére „a fenyegető bolsevista veszély leküzdésére…, s a magyar kormány ajánljon fel munkaerőt Észak-Franciaország elpusztított területeinek újjáépítéséhez."[12]

Január végén a békedelegáció tevékenységétől függetlenül Ullman Adolf báró, a Hitelbank vezérigazgatója tárgyalt Loucheur ipari újjáépítési miniszterrel. Utóbbi kijelentette, hogy területi kérdések nem jöhetnek szóba, mert azok eldöntött ügyek, de jelentős francia–magyar gazdasági együttműködésre kínálkozik lehetőség, amelynek során francia részről 10–15 millió frankot ruháznának be a magyar iparba.

További nem hivatalos külpolitikai érintkezésként Semsey Andor Abaúj megyei földbirtokos Halmos Károly kassai földbirtokos és ügyvéd közvetítésével még 1919 decemberében tárgyalt Dr. Eckkel, a kassai francia misszió politikai osztályának vezetőjével. Somssich külügyminiszternek megküldött jelentése szerint gyökeres változás várható a francia kormány Magyarországgal szembeni politikájában. Ha a magyar kormánynak sikerülne gazdasági és politikai szövetségre lépnie a Franciaországhoz szoros szálakkal kötődő Csehszlovákiával, akkor megváltozna a francia külpolitikai irányvonal, és súlypontja eltolódna Romániáról nyugatabbra. Az elképzelés megnyerte az illetékes magyar kormányszervek tetszését, s ezután Semsey és Halmos ezután a Teleki Pál vezette Béke-előkészítő Iroda utasításai szerint tárgyaltak. 1920. január első napjaiban mindketten hamis csehszlovák útlevéllel Franciaországba utaztak.[13]

1920. március közepén Halmosnak és Semseynek sikerült bejutnia Maurice George Paléologue-hoz, a francia külügyminisztérium főtitkárához, akinek felajánlották „Magyarország szoros csatlakozását Franciaországhoz és a Franciaországgal baráti államokhoz, mind gazdasági, mind pedig politikai vonatkozásban és azt, hogy Magyarország nyíltan kifejezett franciabarát politikát fog folytatni és megadja a kívánt garanciákat ezen irányzat tartósságára".[14] Ennek fejében csak azt kérte, hogy francia részről engedjék meg és segítsék elő a közvetlen tanácskozásokat a szomszédos államokkal.

Paléologue-ot a magyar-román és a magyar-lengyel közeledés támogatásával szovjetellenes lengyel–magyar–román blokk létrehozása vezérelte. A francia gazdasági érdekeltségek kilátásba helyezett magyarországi akciójától pedig a Duna-medence feletti – szovjetellenes irányultságú – francia politikai befolyás megszerzését, valamint az angol–olasz–amerikai politika ellensúlyozását remélték. A magyar minisztertanács

[11] Uo. 900.

[12] Karsai Elek: *Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek.* Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1969. 16–17.

[13] Uo. 17–18.

[14] Ormos Mária: *Francia–magyar tárgyalások 1920-ban*… I.m. 909.

hozzájárult a francia–magyar tárgyalásokhoz, s felkérték a Creusot mérnökét, terjesszen elő tervezetet egy budapesti kikötő építésére. A magyar szervek pedig egy sor konkrét pénzügyi és gazdasági tervet dolgoztak ki. Horthy jóváhagyta a magyar külpolitika francia orientációját.[15]

1920. március 29-én Csáky Imre gróf – aki átvette a franciákkal folyó bizalmas tárgyalások vezetését – Paléologue-gal reggelizett Halmos és a Schneider-Creusot konszernt képviselő Saint-Sauveur gróf jelenlétében. A francia főtitkár a Magyarországnak nyújtandó politikai támogatást az országnak a francia gazdasági érdekszférába való bevonásától tette függővé. Saint-Sauveur javasolta, hogy a magyar fél készítsen részletes memorandumot a francia ipari és pénzügyi köröknek feltehetően értékes gazdasági erőforrásairól, s Budapest lehetne a Schneider-Creuzot konszern délkelet-európai központja.[16]

Mivel február elejétől egy angol tőkeérdekeltség is tárgyalt a Duna-medence vasúti közlekedésének ellenőrzéséről (Ausztria, Magyarország és Szerbia vasútvonalainak egyesítéséről), illetve a dunai hajózási társaságokkal való együttműködésről,[17]a magyar minisztertanács az angolok érzékenységére hivatkozva még elutasította a francia konszern „ajánlatát és érdeklődését a Budapesten építendő hajókikötő és a Duna-Tisza között építendő csatorna tárgyában". A franciák pozíciója azonban folyamatosan erősödött.[18] Április elején Budapestre érkezett M. Daudet mérnök, a francia konszern megbízottja, s a minisztertanács hozzájárult ahhoz, hogy a helyszínen tájékozódjon és méréseket végezzen.[19]

Az 1920. április 6-i minisztertanácson Emich Gusztáv kereskedelemügyi miniszter azt is bejelentette, hogy a M. kir. Folyam- és Tengerhajózási Rt. (MFTR) előzetes megállapodást kötött egy angol érdekcsoporttal 142 000 részvény kibocsátásáról és átvételéről. Mivel az angolok még Bulgáriában, Romániában és Csehszlovákiában is megszerezték a hajózási társaságok részvényeinek nagy részét, a dunai hajózás szinte teljesen angol ellenőrzés alá került.[20]

A külügyminisztériumban 1920. április 23-án „irányelveket" készítettek a Paléologue-gal folytatandó tárgyalásokhoz. Az irat arról tanúskodik, hogy a külpolitikusok felismerték: a francia orientáció azzal a veszéllyel jár, hogy „ezen politika által ellentétbe kerülünk Németországgal és Olaszországgal, márpedig a nemzeti politikánk végcélját képező territoriális integritásunk visszaszerzése minden valószínűség szerint Jugoszláviával szemben csak olasz, Csehszlovákiával szemben német segítséggel lesz elérhető".[21] Úgy vélték: Erdély visszaszerzésében nem számíthatnak Franciaországra, Olaszországra vagy Németországra; „e tekintetben legkívánatosabb szövetséges, egy majdan új életre kelt Orosz Birodalom, illetőleg hogy Ukrajna hogyan fog orientálódni, egyelőre még a jövő titka".[22] Pontosan érzékelték, hogy a francia közvetítéssel

[15] Uo. 910–911, illetve 914.
[16] Karsai Elek: *Számjeltávirat…* I.m. 22–23.
[17] Uo. 20.
[18] Uo. 23.
[19] Uo. 24.
[20] Uo. 25.
[21] Uo.
[22] Uo. 26.

létesítendő megegyezés a szomszédokkal súlyos erkölcsi áldozattal jár, mivel a területi integritásról való közvetlen lemondásként értelmezhető. Aggályaik ellenére a Franciaországgal folytatandó tárgyalások mellett voksoltak a Halmos által kezdeményezett bázison, mivel Franciaország a békeszerződések nyomán a kontinens legerősebb hatalma lett. Még ha a tárgyalások nem is lesznek eredményesek, rendkívül fontos Franciaország jóindulatának biztosítása. A tárgyalások során az *adok, hogy adj* elvének kell érvényesülnie, s „a nekünk nyújtandó territoriális, politikai, gazdasági és esetleg katonai előnyöknek arányban kell állnia az általunk hozandó áldozatokkal”.[23]

Végül a francia kormánynak 1920. áprilisban átnyújtott magyar jegyzék az ország szinte valamennyi jelentősebb állami és magánvállalatát felsorolta a francia vállalatok gazdasági tevékenysége számára, amely azt jelentette, hogy „az egész magyar gazdasági élet legfőbb irányítását a francia tőke kezébe kívánták letenni”. A nagyüzemekben való érdemleges részesedés mértékét Hantos kétmilliárd frankban határozta meg, „amely a francia csoportnak biztosítani fogja az abszolút ellenőrzést ezek fölött a vállalatok fölött”. [24]

A gazdasági üzlet fejében a magyar kormány valamivel határozottabban megfogalmazta politikai elvárásait. Apponyi gróf a francia és angol főbiztostól még a békeszerződés aláírása előtt hozzájárulást kért kisebb, teljes egészében magyarlakta területek, mindenekelőtt Pozsony megtartásához. Cserében egy vasútvonalat vagy egy dunai kikötőt ajánlott fel.[25]

Halmos, a kormányzó képviselőjeként megegyezést sürgetett a francia kormánynál. A lengyel–román–magyar blokk gondolata értelmében Kárpát-Ukrajna megszerzését (1 722 000 lakossal) és ezáltal a lengyel–magyar határ megteremtését tűzte ki célul, másutt kisebb határkiigazításokat kért, s lényegében mellőzte az erdélyi kérdést.[26] Paléologue május 5-én voltaképpen üres politikai ígérettel válaszolt: a francia kormány hosszú távú ügynek tekinti a francia–magyar közeledést, amely előbb vagy utóbb elvezet a Magyarország által kívánt eredményhez. A francia kormány keleti politikáját Magyarországra alapozza, „pillanatnyilag azonban közvetlenül nem tud befolyást gyakorolni szomszédjaira”.[27]

A francia csoport négy céget (Schneider et Creusot, La Banque de Paris des Pays-Bas, La Banque de l’Union Parisienne, Jacques Gunzburg et Cie) tömörített, s a magyar államtól 90 évre elővételi jogot kért a Magyar Államvasutakra és a hozzá tartozó állami üzemek használatára, a budapesti kereskedelmi és ipari kikötő munkálataira, a Duna szabályozására és csatornázásra, egy hidroelektronikai üzem létesítésére, kikötő építésére a Csepel szigeten és a Duna-Tisza csatorna megépítésére. A nagyvállalatok helyett csak egyetlen magánérdekeltségnél, a Magyar Általános Hitelbanknál kértek elővételi jogot, amely Magyarország legfontosabb pénzügyi intézményeként 230 iparvállalatot ellenőrzött.[28]

[23] Uo.
[24] Ormos Mária: *Francia–magyar tárgyalások 1920-ban…* I. m. 915.
[25] Uo.
[26] Uo. 916.
[27] Uo. 917.
[28] Uo.

Paléologue és a magyar megbízottak (Csáky, Bethlen) 1920. május 4-i tárgyalásán a francia politikus kijelentette, hogy országának eltökélt szándéka Magyarországot kelet-európai politikájának bázisává tenni, s megígérte, hogy a francia kormány elősegíti a kölcsönös megegyezést Magyarország és szomszédjai között. Cserében azt kérte, hogy a magyar kormány járuljon hozzá a MÁV-tranzakcióhoz, vagyis francia többségű francia részvénytársaság alapításához, amely a MÁV, a magyar magánvasutak, illetve a budapesti és diósgyőri állami vasgyárak 90 éves kézbevételére és kihasználására irányult.[29] A francia-magyar közeledést hosszú lejáratú üzletnek tekintve Csáky és Bethlen szerint „az alku lekötendő volna".[30]

Alexandre Millerand, a békekonferencia elnöke a Szövetséges és Társult Hatalmak nevében 1920. május 6-án válaszolt a magyar delegáció békefeltételi jegyzékére. Ebben és az irat kísérőlevelében leszögezték, hogy nem kerülhet sor a békefeltételekben megállapított határok megváltoztatására. Az „ezeréves integritás" elvével szemben kijelentették: „A dolgok meglévő rendje, még ha ezeréves is, nem jogosult a jövőre nézve, ha igazságtalannak találtatott".[31] Ugyanakkor bekerült a dokumentumba a később sok szenvedélyt kavaró megállapítás, hogy „a Szövetséges és Társult Hatalmak hozzájárulnak, hogy ha az egyik érdekelt fél kéri, a Szövetség Tanácsa felajánlhassa jószolgálatait abból a célból, hogy az eredeti határt, ugyanazon feltételek mellett, békés úton megváltoztassa ott, ahol annak megváltoztatását valamelyik határbizottság kívánatosnak mondja".[32]

A magyar kormány növekvő aggodalmainak eloszlatására Maurice Fouchet, budapesti francia főmegbízott május 18-án nyilatkozatot tett Horthy előtt. Az ünnepélyes aktuson jelen volt Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök, Teleki Pál külügy-, Haller István közoktatásügyi, Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter, Rakovszky István, a nemzetgyűlés elnöke és a kormány politikai tanácsadói: Andrássy Gyula, Apponyi Albert, Bethlen István és Csáky Imre. A deklaráció kifejezte a francia kormány meggyőződését, hogy a közép-európai prosperitás gyors helyreállítása csak az érdekelt államok kölcsönös együttműködésével valósítható meg. Ezért támogat minden tanácskozást a bizalmas kapcsolatok érdekében, s felajánlotta jószolgálatait Magyarország és szomszédjai „minden barátságos egyezménykísérletéhez". A kísérletek célja „az esetleges gazdasági vagy etnikai igazságtalanság korrigálása, illetve a kisebbségek védelmének biztosítására már hozott előírások kiegészítése lenne".[33] A francia főbiztos rövid beszédében még hangsúlyozta Franciaország kötelezettségeit, a végleges béke biztosításának szükségességét, valamint a független és erős Magyarország hasznosságát a térség tartós egyensúlya szempontjából, majd gyorsan elhagyta a helyiséget.

A békedelegációt vezető Apponyi helyeselte a francia orientációt, s elfogadta Paléologue álláspontját, miszerint Magyarország szerepe a térségben megfelelő gazdasági áldozatok árán megnövekedhet. Paléologue a francia külpolitikában a dunai föderáció gondolatát képviselte, s a gazdasági együttműködésben a francia tőkének biztosította az első helyet. A gazdaságilag és technikailag előbbre járó Magyarországgal

[29] Karsai Elek: *Számjeltávirat…* I.m. 27.
[30] Uo. 28.
[31] Uo.
[32] Uo. 29.
[33] Ormos Mária: *Francia–magyar tárgyalások 1920-ban*… I. m. 918.

igyekezett kiegyezni, hogy a megszervezett közép-európai térséggel megakadályozza a német gazdasági és politikai expanziót. A francia vezényletű közép-európai politikai csoportosulás magját alkotó lengyel–román–magyar blokkot pedig a szovjetellenesség tartaná össze.[34] Fouchet budapesti francia főbiztos ugyanakkor magyarbarát álláspontot képviselve engedményeket sürgetett. A határok komoly kiigazítását helyenként a jó érzés követeli – írta. Elsősorban a csehszlovák határmegvonást tartotta elhibázottnak. Kárpát-Ukrajnában népszavazást javasolt, amely így Magyarországhoz kerülne, s önmagától kialakulna egy franciabarát lengyel–magyar blokk, amely Romániával kibővülve gátat alkothatna Németország útjában.[35]

A francia–magyar együttműködés azonban nehezen indult meg. Az elővételi jog iratát és kísérőlevelét Horthy aláírása nélkül küldték el Párizsba, s nem kezdődött meg a Hitelbank ügyletének tárgyalása sem. Annak elnökigazgatója, Ullmann Adolf ugyanis kormánygaranciát kért, attól tartva, hogy a francia ügylet megsínyli a bank angol kapcsolatait. A francia főbiztos a magyar megtorpanás okát a békeszerződés aláírásával járó kormányválsággal magyarázta, s akcióba kezdett Teleki Pál megmentése érdekében. Megtudta azt is, hogy Hohler budapesti angol főmegbízott megkísérelte lebeszélni Horthyt a francia orientációról. Felmerült az is, hogy Teleki megtorpanását esetleg a bajor szeparatistákkal megkezdett titkos tárgyalások okozhatták, amelyek folytatását Horthy 1920. május 30-án engedélyezte.[36]

A magyar gazdasági objektumok közül a franciákat a Duna-Tisza csatorna építésének koncessziója és a MÁV bérbeadása érdekelte. A május 25-i minisztertanácson Emich Gusztáv kereskedelemügyi miniszter ellenezte a MÁV „idegeneknek való bérbeadását". Korányi Frigyes pénzügyminiszter pénzügyileg elfogadhatatlannak minősítette a szerződést, de „a nagy nemzeti szempontokat tekintve" mégis úgy vélte, hogy „alá lehet írni az opciós levelet". Végül Emich is az aláírás mellett foglalt állást, jóllehet elismerte, hogy a bérleti szerződés „terhes és valójában szégyenletes".[37]

A brit és az olasz kormány nem nézte jó szemmel a francia tőke magyarországi előrenyomulását és a Dunával kapcsolatos terveit. A MÁV bérbeadása kapcsán rámutattak arra, hogy az ellentétes a trianoni békeszerződés 180. cikkével, amely az állami vagyont jóvátételi fedezetként, zálogként lefoglalja. Teleki külügyminiszter az ország külpolitikai lehetőségeinek korlátairól kifejtette: nem Magyarországon áll, melyik nagyhatalmat válassza. Arról van szó, hogy melyik nagyhatalom akar az országon segíteni. Úgy vélte: „ha mi a franciáknak adjuk vasutjainkat, viszont az angoloknak adjuk a dunai hajózást, ennek az lesz az előnye, hogy bizonyos konkurencia fejlődik ki a két nagyhatalom között. Az olasz barátságnak sem hiszi, hogy ártani fog, miután a külügyi orientáció tekintetében az olaszok ugyanazt propagálják, mint a franciák: a magyar–lengyel–román barátságot".[38]

A kormány 1920. május 29-én kiállította a francia csoportnak szóló opciós (elővételi jogról szóló) levelet, jóllehet a külügyminisztériumban – főleg Kánya Kálmán miniszterhelyettes és Khun-Héderváry Sándor, a politikai osztály főnöke vezetésével –

[34] Uo. 920.
[35] Uo. 920–921.
[36] Ormos Mária: *Francia–magyar tárgyalások 1920-ban…* I.m. 923.
[37] Karsai Elek: *Számjeltávirat…* Im. 33.
[38] Uo. 33–34.

a szaktárcákra hivatkozva aggályokat fogalmaztak meg. Kifejtették, hogy az opció súlyos gazdasági és pénzügyi kötelezettségeket róna az országra, s nemzetgyűlési elfogadását csak politikai ellentételezéssel – vagyis területi engedményekkel – lehetne biztosítani. Mivel a francia fél ilyeneket sohasem ígért, felvetésük egyértelmű lett volna a párizsi tárgyalások megszakításával. A feljegyzést azonban nem küldték el Párizsba.[39]

Június 2-án azonban a nemzetgyűlésben Sándor Pál képviselő váratlanul szóvá tette, hogy információi szerint a kormány egy külföldi konzorciumnak kívánja bérbe adni a Magyar Államvasutat. Ha a nemzetgyűlés ezt eltűri, akkor nem érdemli meg, hogy a helyén maradjon – mondta –, hiszen „a Magyar Államvasutak egyik élet ere ennek az országnak, és ha ehhez hozzányúlnak, akkor teljesen szabadjára eresztik a külföldet a mi közgazdasági érdekeink tekintetében”.[40] Az interpellációval – nyilvánvaló indiszkréció folytán – napvilágra került a franciákkal folytatott titkos tárgyalások ügye, de a franciáktól kapott ígéret még nem.

1920. június elején a Schneider-csoport megküldte a magyar miniszterelnöknek elővételi szándékait, majd megkezdődtek a gazdasági és pénzügyi kérdések részleteinek megbeszélései. Teleki június 5-én a MÁV-ról a Párizsban tárgyaló delegációnak azonban azt táviratozta, hogy a franciák fő célja a vasutak révén összekapcsolt dunai föderáció, „így gazdaságilag nagy áldozatokra hajlandók lesznek… Ezért legmesszebbmenő és teljesen biztosított politikai concessiók nélkül ügylet egyenesen veszedelmes”.[41] Távirata súlyos zavart okozott a magyar delegáció körében, hiszen az elérhető politikai előnyök már a delegáció elutazásakor ismertek voltak, ezért Csáky gróf veszedelmesnek tartotta a kormány megváltozott politikáját. Arra is gondolt, hogy a franciák és angolok megállapodtak a Magyarországgal szemben követendő politikáról. A francia-magyar tárgyalások ügye a nyilvánosságra hozás felé haladt, de a franciák fenntartották maguknak a jogot, hogy erről ők értesítsék az angolokat és olaszokat.[42]

Június közepén kiderült, hogy a franciák a MÁV-ügyletet össze akarják kötni a Hitelbank alaptőkéjének felemelésével: a kibocsátandó 300 000 részvényből 200 000-et kívánnak átvenni, s 25 igazgatósági helyből ötöt kérnek. Ennek fejében kötelezettséget vállalnának, hogy üzleti vállalkozásaikat Közép-Európában és a Balkánon a Magyar Hitelbank révén bonyolítják. A Minisztertanács 1920. június 14-i határozata kimondta, hogy „a kormány a francia orientáció mellett foglal állást; a Hitelbank-transzakció kedvező ügylet Magyarországnak, s az első pozitívum, amelyet a franciáktól kapunk és előnyösnek is ígérkezik. Eddig tűrtük a Hitelbanknál a Rothschild-házat, most eltűrhetjük a franciákat!”[43]

Június 22-én Csáky gróf külügyminiszter átnyújtotta a minimális magyar kívánságokat: Franciaország segítsége ahhoz, hogy a hadseregben engedélyezzék a sorozás visszaállítását a létszám növelése nélkül; a nyugati megyék átadásának elhalasztása a határok végleges kijelöléséig; a nemzetközi Duna-bizottság székhelye Budapesten legyen; a Jóvátételi Bizottság rendelkezzen a fővárosban egy albizottsággal; a

[39] Uo. 37.
[40] Uo. 38.
[41] Uo. 40.
[42] Uo. 41–42.
[43] Uo. 45.

szomszédos országokban tevékenykedő francia katonai missziók foglalkozzanak a magyar kisebbségek helyzetével; francia segítség ahhoz, hogy a jugoszlávok ürítsék ki a békeszerződésben kijelölt vonalon túl (Pécs és környéke) megszállva tartott területeket.[44]

A francia külpolitikai vezetés a magyarok értésére adta, hogy a katonai kérdésben a versailles-i szerződés miatt nem módosíthatja a magyar békeszerződés katonai előírásait, mert akkor Németország is revíziót követelhetne s esetleg más szövetségesek támogatnák követelését. A nyugati megyék átadásának elhalasztását francia részről jogi megfontolásokból csak a békeszerződés ratifikációjáig támogathatják és nem várhatják meg a határkijelölést. Igyekeztek megértetni a magyar küldöttekkel, hogy nem szabad olyasmit kérniük, amely ellentétes a békeszerződés kötelezettségeivel és a többi kormány a franciák magatartásváltozásaként értelmezhetné. A Duna-bizottság és a jóvátételi albizottság ügyében francia részről azonban közeledést mutattak, megértve, hogy a magyar kormánynak is eredményt kell felmutatnia.[45]

1920 júliusában fordulat történt a lengyel–szovjet-orosz háborúban; a Tuhacsevszkij vezette erők Varsó közelébe jutottak. A magyar kormány felismerve a kivételes helyzetben rejlő lehetőségeket, hajlandó lett volna az antant oldalán a „rend" őreként fellépni, ha cserében elérheti a magyar hadsereg felállítását. A békeszerződés ilyen értelmű tiltó rendelkezéseinek feloldása esetén 7 gyalogos és 1 lovas hadosztályt felállítását és Lengyelországba küldését tervezték.[46] A katonai segítségnyújtással váratlanul aktuálissá vált lengyel-magyar közös határ ügye és ennek fejében Kárpát-Ukrajna Magyarországhoz csatlakozása azonban bekerítette volna Romániát, amely Csehszlovákiától elzárva kiszolgáltatva érezte volna magát a magyar revíziós követeléseknek. Ezért a román külügyminiszter kijelentette a francia követnek, hogy Románia nem járul hozzá Kárpát-Ukrajna átengedéséhez. Teleki Pál miniszterelnök 1920. július 26-án az angol, a francia és olasz főmegbízottól Magyarország felhatalmazását kérte „a Kárpátok fegyveres megvédelmezésére". [47] Beneš külügyminiszter ezért nem is tagadta, hogy diplomáciai tevékenysége magyarellenes szövetségi rendszer létrehozására irányul.[48]

A magyar-francia üzlet tárgyalásaira július 22-én francia delegáció élén Budapestre érkezett – a Creusot-cég szakembere, Daudet után – Saint-Sauveur gróf a Schneider-cégtől, akit Horthy Gödöllőn látott vendégül. A gróf elégedett volt az ügyek technikai részével, az ország belpolitikai helyzetét, gazdasági-pénzügyi helyzetét azonban nyugtalanítónak találta. A francia kormány ekkora ugyan már elejtette a magyarok bevonását a lengyel hadműveletekbe, a bolsevizmus veszélye címén azonban a magyar hadsereg felállításának ügye nem került le teljesen a napirendről. Az 1920. augusztus közepén indult lengyel ellentámadás azonban elhárította a bolsevizmus veszélyét, s vele a magyar fegyverkezés reményeit is.[49]

---

[44] Ormos Mária: *Francia–magyar tárgyalások 1920-ban…* I. m. 933.
[45] Uo. 934.
[46] Uo. 934–935.
[47] Uo. 936.
[48] Uo. 938.
[49] Uo. 943–944.

A francia-magyar kapcsolatok erősödését a másik két győztes európai nagyhatalom, Anglia és Olaszország sem nézte tétlenül. Utóbbi balkáni pozícióit féltette, előbbi pedig a dunai hajózásban igyekezett érdekeltségeket szerezni. Olaszország a közép-európai erőegyensúly megőrzése érdekében is sürgette, hogy Magyarország mondjon le a szorosabb francia–magyar kapcsolatokról. Magyar részről az MFTR angol kézbe kerülésétől nemzetközi kapcsolataik bővülését remélték, azt, hogy angol védelemmel kiterjeszthetik forgalmukat az egész Dunára – így az Al-Dunára is –, s a társaság nemcsak régi kereteit nyerné vissza, hanem további fejlődés lehetősége nyílna számára, mivel ezen angol körök osztrák és szerb vállalatokkal is kapcsolatban állnak.[50] Az angol diplomácia az aláírt békeszerződésre hivatkozva tiltakozott a franciáknak nyújtott koncessziók miatt, álláspontja azonban összességében tartózkodó volt. Az olaszok is nyugtalanok voltak a MÁV francia koncessziója miatt, amelyben az ország szuverenitásának bizonyos mérvű feladását látták Franciaország javára.[51]

A MÁV ügyében július elején amerikai ajánlat is érkezett. Ők azt kérdezték, nem venne-e fel Magyarország inkább amerikai beruházási kölcsönt, s akkor a MÁV felett továbbra is a magyar kormány rendelkezne.[52]

Az olasz és amerikai lépés nyugtalanította a külügyminisztériumot, ezért Gratz Gusztáv bécsi magyar követ 1920. július 9-én felkereste Lindley angol főmegbízottat, akinek a francia orientációról kifejtette, hogy kénytelenek voltak a francia részről feléjük nyújtott segítő kezet megragadni. „Magyarországon talán mindenki jobban szerette volna, ha ez a kéz az angol lett volna, de az volt az érzésünk, hogy Anglia sem politikai, sem gazdasági tekintetben nem érdeklődik annyira Magyarország iránt… legfeljebb a Duna iránt van érdeklődés". Franciaország úgyszólván vetélytárs nélkül állt. Lindley nem hitte, hogy a franciákkal folytatott tárgyalások komoly eredménnyel zárulnának. Politikailag nincsenek abban a helyzetben, hogy a határok dolgában bármiféle ígéretet beválthassanak, gazdaságilag pedig azért nem, mert a vasutak bérbeadásába a jóvátételi bizottságnak is beleszólása van. Biancheri olasz ügyvivő a szocialistáknak (Magyarországi Szociáldemokrata Párt) a politikai életbe való bekapcsolását sürgette. Gratz a két beszélgetésből nem szűrt le a magyar külpolitikára értékelhető pozitív gondolatot, s nyitva hagyta a más értelmű támogatás lehetőségét, amely az ún. francia orientációt más irányban is kiegészítené.[53]

Nyilvánvaló, hogy 1920 nyarán az angol, az olasz és az amerikai diplomáciát nem annyira Magyarország sorsa, hanem főleg a közép-európai francia hegemónia terve késztette tiltakozásra. Ha a franciáknak sikerül megszerezni a magyar vasutak bérlését 90 évre, s megkapják a csepeli szabad kikötő megépítésének monopóliumát, illetve megszerzik az újonnan kibocsájtandó Hitelbank-részvényeket, akkor e hármas üzleti tranzakcióval lerakják a francia hegemónia alapjait a Duna-medencében.[54]

Franciaországban az 1920. szeptemberi belpolitikai átrendeződéssel (a köztársasági elnök A. Millerand, a miniszterelnök G. Leygues lett) azonban a külpolitikai elképzelések is megváltoztak. A Paléologue helyébe lépett Berthelot az új közép-

[50] Karsai Elek: *Számjeltávirat…* I. m. 47.
[51] Uo. 51–52.
[52] Uo. 52.
[53] Uo. 53–55.
[54] Uo. 55.

európai területi rendezés híve volt. Ennek nyomán megváltozott Franciaország viszonya a kisantanthoz, s ennek alárendelve magyarországi és közép-európai politikája is. A korábbi lengyel–magyar–román tengely helyett a francia külpolitika a kisantantra támaszkodott, s e változás miatt meghiúsultak a Magyarországnak tett korábbi ígéretek (a Duna-bizottság székhelye Budapesten lesz, magyar jóvátételi albizottság felállítása, katonai tárgyalások). Lejárt a MÁV opciója is, ezért a franciák hat hónapos hosszabbítást kértek. Halmos Károly és Praznovszky Iván nagykövet október–novemberben még kísérletet tett a politikai tárgyalások felújítására. Memorandumaikban kifejtették, hogy az opciók biztosítanák a MÁV ellenőrzését és így a Balkánra és a Kis-Ázsia felé irányuló német közlekedési útvonal felügyeletét, s megtörnék az angol folyami hegemóniát. Praznovszky az opciókat azonban „a politikai program megvalósításához" kötötte, s ebben Magyarország felfegyverzése kapta a legnagyobb hangsúlyt. „Ha Európa általános nagy kérdései vagy inkább helyi jelentőségű, de őt közelről érintő kérdései felmerülnek… Magyarország annak az oldalán lesz, aki rendelkezik felszerelésének lehetőségével."[55] November közepén azonban a francia vezérkar elutasította a hadsereg felszerelésére vonatkozó magyar katonai ajánlatot, mert visszariadt attól, hogy a katonai kérdésben példát teremtsen a németek számára.[56] Válaszul a magyar kormány nem hosszabbította meg a MÁV opcióját. A Schneider–Creusot csoport később felépítette a dunai szabad kikötőt, s a francia Union Européenne bank magánüzlet keretében – más külföldi pénzintézetekkel együtt – az Általános Hitelbank egyik nagyrészvényese lett.[57]

A francia külpolitika 1920 végére felismerte, hogy a kisantant nem irányul Franciaország ellen, „csupán kölcsönös biztosítékot jelent azon országokkal szemben, amelyek esetleg kísértésbe jönnek, hogy a békeszerződéseket megzavarják". Francia részről attól is tartottak, hogy a kisantant megalakulása miatt Magyarország „kétségbeesett állapotba jut". Lengyelország katonai megsegítése fejében pedig Magyarország a Kárpátalja átadását kérte volna, amely elvágná a közvetlen lengyel–román érintkezést. Végül Magyarország is tudomásul vette, hogy Franciaország nem cselekedhet szövetségesei ellenére, s francia kapcsolata visszafogottabb lett.[58]

Az 1921. januárban Aristide Briand miniszterelnök és külügyminiszter által megfogalmazott új francia Közép-Európa-politikában Magyarországnak – a korábbi Millerand–Paléologue tervvel szemben – lényegében már nem jutott szerep. Briand szerint Franciaország nem vállalhat olyan kombinációt, amelyet a magyarok egy francia-barát csoport hatalomra jutása érdekében ajánlanak. Franciaország szövetségeseire való tekintettel nem támogathat egyetlen Habsburgot sem. Franciaország érdeke a vezetésükkel megvalósuló csehszlovák–lengyel, illetve lengyel–román közeledés. Ezzel lezárult a francia külpolitika rövid kísérleti időszaka, amelynek középpontjában 1920 márciusától decemberig a dunai–balkáni övezet gazdasági egységének megteremtése, politikailag pedig a német- és szovjetellenes előjelű lengyel–román–magyar blokk gondolata állt. A francia befolyás alatt álló – s ebben Magyarországnak meghatározó szerepet tulajdonító – Közép-Európa-politika helyébe azonban fokozatosan a kényszerből született kisantant-politika került, amelyben a

[55] Ormos Mária: *Francia–magyar tárgyalások 1920-ban…* I.m. 945.
[56] Uo. 946.
[57] Uo.
[58] Uo. 947.

magyaroknak tett minden engedmény a kisantant országok rosszallását váltotta volna ki. Így megkezdődött a régió két táborra szakadása.

Magyar részről pedig szintén lezárult a kísérlet, hogy valamelyik nyugati szövetségessel (Olaszország, Franciaország) gazdasági és politikai szövetségre lépjen, amelytől egy jelentősebb erőt képviselő magyar hadsereg felállítását, a szomszédos államokkal való közvetlen tárgyalások révén pedig revíziós eredményeket remélt. A hadsereget illetően a bolsevizmus veszélyére hivatkozva a Trianonban engedélyezett keretek némi növelését, a zsoldoshadsereg helyett a sorozott hadsereg visszaállítását, s annak franciák általi felszerelését szerették volna elérni.

Bethlen később fokozatosan kialakított külpolitikai programja is lényegesen eltért az 1920. évi elképzelésektől. Eszerint Magyarország csak a Párizs környéki békékben hozzá hasonlóan kifosztott, vagy a békével elégedetlen államoktól várhat támogatást, s erről nem tárgyalhat a szomszédos országokkal. Míg a kormány 1920-ban kizárólag a zömében magyarlakta területekre tartott igényt, később az optimális revíziót egy szakaszban, illetve határonként egy-egy szakaszban kívánta megvalósítani.[59]

Az olasz–magyar–román együttműködés terve (1918–1921)

A háborús vereséget és az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását követően a dunai térség a nagyhatalmi beavatkozások és rivalizálások, valamint bonyolult szerződéskötési próbálkozások színtere volt. A délszláv egységtörekvésekkel szembeni olasz–magyar platformkeresés már a háború első hónapjaiban elkezdődött, majd 1918–1919 fordulóján a Károlyi-kormány alatt ismét felmerült, sőt az olasz–magyar konzultációk a Tanácsköztársaság alatt is folytatódtak. Bizonyítván, hogy valamely geopolitikai helyzet (esetünkben Magyarországé) különböző politikai rendszereket is azonos külpolitikai pályára kényszeríthet.

Olaszország előbb egy magyar–román szövetséggel, majd e blokkal kötött szövetségi szerződéssel igyekezett bekerítő támogatást szerezni az 1915. április 26-i londoni titkos egyezményben neki ígért Trieszt, Isztria, a dalmát partvidék és szigetvilág megszerzéséhez a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságtól, amellyel erősítené Duna-medencei pozícióit is. 1919 elején Károlyi pedig szerette volna megtartani Szlovákiát, Erdélyt és a Délvidéket; majd föderalizálná az országot és szövetségre lépne Romániával.[60]

1919 júniusától tájékozódó jellegű román–magyar megbeszélések kezdődtek, de a román feltételek súlyosak voltak. A magyar minisztertanács augusztus közepén tárgyalta a román ajánlatokat, és a miniszterek többsége a formális tárgyalások megkezdése mellett foglalt állást. Augusztus végén tárgyaló bizottságot is létrehozott. Jugoszlávia sakkban tartása érdekében Olaszország továbbra is támogatta a román–magyar szövetség gondolatát, amelyet Franciaország sem akadályozott. Anglia azonban határozottan ellenezte a perszonálunió tervét, s „tragikus ostobaságnak”

[59] Uo. 948.

[60] Romsics Ignác: *Olaszország és a román–magyar megegyezés tervei, 1918–1938.* In: *Valóság,* 1993/.6. 61–64.

nevezte. Nem örült riválisai térnyerésének a térségben – ahol ő is befolyást igyekezett szerezni –, s a román olajipar tervezett államosításának és az Angliának nyújtott koncesszió felmondásának sem. A perszonáluniós tervet az Osztrák-Magyar Monarchia módosult határok közötti újjászületésének tartotta, amely a jövőben bizonyosan Németországra támaszkodna. A brit tiltakozás azonban nem akadályozta meg a további román–magyar megegyezés tervezését.[61]

Magyar részről az olasz–magyar szövetséget illetően hajlandók voltak titkos katonai szerződést kötni Olaszországgal és összehangolni a két ország külpolitikáját, cserében viszont sokat kértek: Olaszország támogassa Magyarországot a békekonferencián és mondjon le háborús jóvátételi igényeiről, kössön vele kereskedelmi egyezményt, nyújtson gazdasági és pénzügyi támogatást, valamint áruhitelt. A békekötés után szállítson hadianyagot, adjon koncessziót a fiumei kikötő használatára, s ne akadályozza, hogy Horvátország és Magyarország külön egyezményt kössön, illetve adott esetben egyesüljön.[62]

A román–magyar megegyezés útjában Erdély államjogi státusza, illetve a magyar kisebbség jogvédelme állt. A román fél a román–magyar együttműködést Bukarest hegemóniája alatt, s Erdély teljes mérvű betagolásával képzelte el.

Többszöri próbálkozás ellenére a román–magyar tárgyalások 1919 végére a szövetségesek 1919. október 11-i éles hangú jegyzéke miatt megrekedtek. Ebben figyelmeztették Romániát, hogy nem támaszthat Magyarországgal szemben a békekonferencia döntését meghaladó területi igényeket, alá kell írnia a békeszerződést és a hozzájuk csatolt kisebbségvédelmi egyezményt, haladéktalanul le kell állítani a rekvirálásokat s Magyarország megszállása nem hosszabbítható meg. A folyamatok koordinálására pedig Budapestre küldte Sir George Clerket.[63]

A román–magyar párbeszéd 1920 áprilisától Grazban történő újjáéledését az ukrajnai szovjet-orosz hadműveletek váltották ki, mert feltételezni lehetett, hogy Moszkva Besszarábiáért is harcot indít. A magyar békedelegáció már korábban jelezte, hogy Magyarország hajlandó „az orosz vörös hadsereg elleni küzdelemben" Románia és Lengyelország mellé állni.[64]

Ezzel párhuzamosan olasz–magyar megbeszélések is folytak Ausztriában, s az első nagyobb méretű hadianyag-szállítás már meg is érkezett Magyarországra. A békekonferencia zárt fórumain Olaszország támogatta Magyarországot, sőt az angolokkal együtt a békeszerződés tervezetének felülvizsgálata és etnikailag igazságosabb magyar határok kijelöléséért lépett fel.[65]

A francia kormány szorgalmazására 1920. szeptember elején Magyarország és Románia képviselői Gödöllőn ismét tárgyalni kezdtek, de a román külpolitika azonnal reagált a lengyel–szovjet-orosz háború fordulatára, a Vörös Hadsereg visszaszorítására. Önbizalmát növelte, hogy a szövetségesek az 1920. októberi, párizsi szerződésben elismerték Besszarábia 1918. évi annexióját. 1920–1921 fordulóján az olasz, majd

[61] Uo. 65–68.
[62] Uo. 70.
[63] Uo. 71.
[64] Uo. 72–73.
[65] Uo. 73.

francia közvetítés után Lengyelország vállalta magára a két ország megbékítésének reménytelen gondolatát.[66] Eközben Románia pedig Lengyelországot igyekezett eltéríteni magyarbarát irányától, s a jugoszláv–csehszlovák tengelyhez közelíteni. De egyikük elképzelése sem valósult meg teljes mértékben. 1921-ben a lengyel–román, a román–csehszlovák, a román–jugoszláv, a jugoszláv–csehszlovák védelmi szövetségek[67] kölcsönös segítségnyújtást írtak elő magyar támadás esetén, s a Magyarországgal kapcsolatos általános politikájuk összehangolására kötelezték őket. Így bezárult a gyűrű Magyarország körül.

Olaszország a kisantant formálódásával és Magyarország elszigetelődésének jeleire azonnal változtatott külpolitikájának irányán, s a korábban ellenségként kezelt Albániához és Jugoszláviához. Elismerte a Párizs-környéki békék területi határozatait a Balkánon és a Duna-medencében, elfordult Magyarországtól, s így a magyar revizionizmus elveszítette legfőbb támogatóját. Jugoszlávia bekerítése céljából majd csak az 1927. április 5-i olasz–magyar barátsági szerződésben[68] közeledett ismét Magyarországhoz.[69]

Magyarország külpolitikai fordulata Németország irányába (1920–1921)

1920 elejétől Egon Franz von Fürstenberg–Stammheim gróf,[70] budapesti német főkonzul Berlinbe küldött jelentéseiben a Magyarország iránti német érdektelenség feloldásán munkálkodott. Célját főleg a magyarországi francia, angol és olasz érdekeltségek részletes ismertetésével, a magyar gazdasági körök elégedetlenségére való hivatkozással és a magyarországi német gazdasági részvétel lehetőségeinek körvonalazásával igyekezett elérni.

A Tanácsköztársaság bukása utáni nagyobb transzakciókban első helyen az olasz Banca Commerciale Italiana állt, amely a Magyar Agrár és Nyugdíjbankkal lépett élénk üzleti kapcsolatba.[71] Néhány hónap múlva arról számolt be, hogy Franciaország és Anglia

---

[66] Uo. 74–75.

[67] A kisantant-szerződéseket lásd Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. 154–163, illetve 171–172.

[68] Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945…* I.m. 266–271.

[69] Romsics Ignác: *Olaszország és a román–magyar megegyezés tervei*… I. m. 76

[70] Egon Franz von Fürstenberg–Stammheim gróf (1869–1925): 1912–1920-ig magyarországi német főkonzul, majd a konzulátus követséggé alakítása után 1922. novemberig a Német Birodalom követe Magyarországon. Mivel a magyar–német kapcsolatok teljes diplomáciai iratanyagát Budapestről 1945-ben hadizsákmányként a Szovjetunióba szállították és sorsáról ma sem tudunk semmit, a magyar–német kapcsolatok két világháború közötti történetének levéltári iratanyagon alapuló rekonstruálása csak az NSZK-nak az amerikaiak által rendezett s 1955-ben visszaadott iratanyaga, s közvetett magyar források alapján történhet. Az NSZK külügyminisztériumának politikai archívuma korrekt és kitűnő kutatási feltételeket biztosított, amelyet ezúttal is köszönök.

[71] Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bonn – PA AA (B), R 90055. Fürstenberg budapesti német főkonzul jelentése a Külügyi Hivatal (Auswärtiges Amt – AA) külgazdasági részlegének a *Pénzvilág* 1920. január 14-i száma alapján (1920. január 14.)

megállapodott magyarországi érdekeik elosztásában. Eszerint Anglia a Dunát és az azzal összefüggő hajózási, kereskedelmi és kikötőügyet, Franciaország pedig az ország egyéb részeit, elsősorban a magyar ipar, vasút, stb. ellenőrzését kapja.[72] Információját a bécsi német követség részben megerősítette, mert Rosenberg követ megszerezte a Karl Renner osztrák kancellárnak 1920. június 25-én átnyújtott francia szóbeli jegyzéket. Eszerint a Creusot-csoport megkapja a MÁV üzemének opcióját, a budapesti kereskedelmi és ipari kikötő kiépítésének, a Duna szabályozásának és csatornázásának, a Duna-Tisza csatorna építésének lehetőségét, és az Általános Magyar Hitelbank részvényeinek nagyobb részét. A lépés megfelel annak a francia politikának, amely „valamennyi utódállam gazdasági fellendülését, baráti együttműködését és szolidaritását sürgeti". A bécsi német követ szerint „Franciaország összeurópai politikája kezd eltávolodni Ausztriától és Magyarország felé fordul".[73]

Az osztrák kancellár a Rosenberggel tartott újabb találkozójukon visszatért a magyarországi francia törekvésekre. Az olasz missziótól szerzett információira hivatkozva kifejtette, hogy a Franciaországhoz való közeledés hajtóereje Magyarországon Teleki Pál gróf, akinek Franciaország az államvasutak bérlését és további egymilliárd frankos koncessziót és politikai szövetséget ajánlott. Továbbá azt, hogy Magyarországot – Csehszlovákia rovására – hozzásegíti a Lengyelországgal közös határhoz.[74]

1920 közepén az antant országok magyarországi befolyásának részleges ellensúlyozására Fürstenberg két lehetőséget ajánlott. A Magyar Nemzeti Gazdasági Bank megalakulásakor német tőkerészvételt ajánlott fel. A bank legfőbb feladata a Zichy Béla gróf tulajdonában lévő Veszprém megyei Úrkut mangánérc-mezejének feltárása volt. A bánya ércmennyisége kb. 1,3 millió tonna, s a napi termelést 150 tonnára lehet emelni. A feldolgozás az érc kétfelé osztályozását jelentette, s a bánya 14–15 hónapon belül teljesen üzemképessé tehető. 1920 júliusában pedig megalakult az Universum Kereskedelmi Rt, amelynek elnöke Wekerle Sándor egykori kereskedelmi miniszter, alelnöke pedig Szterényi József báró lett. Fürstenberg „politikai okokból" ebben is kívánatosnak tekintette a német tőkerészvételt, megelőzendő, hogy „az antant többé-kevésbé valamennyi itteni bankban és gazdasági újjáalakulásban megvesse a lábát". Ugyanis a Magyar Hitelbank a franciák kezébe került, a Magyar Bank pedig Angol–Magyar Bankká alakult. Szterényi József, szintén egykori kereskedelmi miniszter[75] – aki időközben az Universum Rt. elnöke lett – Berlinbe

[72] Uo. R 90209. Fürstenberg jelentése a Külügyi Hivatalnak (1920. június 11.)

[73] Uo. R 90209. A Külügyi Hivatal távirata a budapesti főkonzulnak a bécsi német követség jelentése alapján (1920. július 3.)

[74] Uo. R 90209. Rosenberg bécsi német követ jelentése a Külügyi Hivatalnak (1920. július 7.)

[75] Báró Szterényi József (1861–1941) a lengyeltóti (Somogy megye) rabbi családjában született. Tanulmányai után újságíró lett Budapesten, majd 1883-ban Brassóban *Brassó* címmel lapot alapított, amelyet hat évig szerkesztett. 1885-ben megalapította az erdélyrészi ipari és kereskedelmi egyesületet, amelynek 1889-ig főtitkára volt. Ebben az évben Baross Gábor erdélyrészi iparfelügyelővé nevezte ki. 1895-ben országos iparoktatási főigazgató, az ipari oktatásfejlesztés motorja. 1901-ben miniszteri tanácsosként megbízták az állami ipartámogatás megszervezésével. 1905-ben a kereskedelmi minisztérium adminisztratív államtitkára, majd 1906–1918 között politikai államtitkár s brassói alkotmánypárti országgyűlési képviselő. Legjelentősebb munkája az ipartörvény revíziója és a munkásbiztosítási törvény. 1918-ban IV. Károly bizalmi embereként a Wekerle-kormány

készült, hogy hamburgi kereskedőkkel és bankárokkal tárgyaljon, de a Külügyi Hivatalt is felkeresné. Mivel Szterényi „jól tájékozott a magyar politikai és gazdasági viszonyokról és nekünk igen gyakran hasznos felvilágosításokat ad", Fürstenberg kérte Szterényi fogadását az AA-ban. Szterényi egyébként már 1919. november-decemberben német–magyar export-import társaság alakítását javasolta. Fürstenbergnek a magyarországi német gazdasági részvételt sürgető jelentéseit akkor az AA válasz nélkül hagyta.[76]

A budapesti német főkonzul magyar politikus szájába adta saját véleményét, amikor azt jelentette Berlinbe: a nyilatkozó nem értette, Németország miért nem közeledik gazdaságilag Magyarországhoz, és miért engedi át e területet harc nélkül az antant hatalmaknak. A német külpolitika főleg Oroszország felé orientálódik, s ebben a konstellációban a kicsi és gyenge Magyarország nem játszik szerepet Németország számára.[77]

1920. augusztus végére megnövekedett a magyar lakosság csalódottsága a franciabarát politikával szemben. A terület-visszaadások elmaradása teljesen megváltoztatta a hangulatot. „Akkor pedig elérkezik számunkra az aktív beavatkozás ideje" – táviratozta Fürstenberg az AA-nak, s utasítást kért a tervezett intézkedésekről, hogy a kedvező időpontban elindíthassa azokat.[78]

Berlinbe a hivatalos út megkerülésével is érkeztek szigorúan bizalmas jelentések a magyarországi politikai helyzetről. A budapesti német bizalmi emberek korábbi kapcsolataira támaszkodó, fedőnévvel ellátott 17 oldalas, feltehetően az AA magyar

---

kereskedelmi minisztere. Érdemeiért bárósították. 1918. május 7-én magyar részről ő írta alá a bukaresti békét. 1918-ban néhány napig kijelölt miniszterelnök. Kikeresztelkedett. A simulékony, liberális Szterényit a Károlyi-rendszer internálta, s a Tanácsköztársaság idején végig fogságban tartották. 1920-ban Budapesten (VIII. kerület) nemzetgyűlési képviselő, pártonkívüli legitimista politikus. 1927-ben felsőházi tag. Öt éven keresztül Magyarország képviselője a Népszövetségben. Sokat foglalkozott a kisipar és a nagyipar viszonyával, amelyet egymás kiegészítőjének tekintett. A kisipar stabilizációjában a szövetkezeteket tartotta hatékony megoldásnak. Állami inas-otthonokat s jó ipariskolákat képzelt el, önkormányzati jellegű (kötelező) ipartestületekkel. Egyértelműen állást foglalt a sztrájkjog mellett. Mindig a munkaadók és a munkavállalók közvetlen tárgyalásának híve volt. Paritásos iparbíróságot kívánt, békéltetési kötelezettséggel. Egyaránt helytelenítette a kizárást és a bojkottot. A felülről való, bürokratikus állami modernizáció elvét olyan technokratasággal képviselte, amely mindig igyekezett szem előtt tartani az értékelvi célokat is.

A szoros magyar–német kapcsolat kiépítésének legfáradhatatlanabb képviselője Wekerle Sándor halála után Szterényi József lett, aki a parlamentben, a sajtóban és minden kínálkozó alkalommal a német–magyar együttműködést szorgalmazta. Nélküle nem alakulhatott meg Magyarországon semmiféle magyar–német gazdasági szervezet. Magánszemélyként fontos szerepet kapott a két kormány közvetlen, titkos kapcsolattartásában; kormánymegbízottként gyakran utazott Németországba, ahol a budapesti német követ előzetes kérésére fogadta őt a mindenkori külügyminiszter vagy a kancellár. Szterényi a magyarországi német lobby vezéralakjaként „Mester" (Meister) ügynöki fedőnéven szerepelt a budapesti német követség nyilvántartásában.

[76] Uo. R 90055. Fürstenberg jelentése a Külügyi Hivatalnak (1921. április 12.)

[77] Uo. R 74144. Fürstenberg jelentése a Külügyi Hivatalnak (1920. augusztus 11.)

[78] Uo. R 74144. Fürstenberg távirata a Külügyi Hivatalnak (1920. augusztus 22.)

referense által összeállított, 1920. augusztus 31-i jelentés szerint Teleki Pál miniszterelnök frankofil politikájával mélyen gyökerezik a magyar lakosság rétegeiben. Legfontosabb politikai célja a trianoni szerződéssel elveszített területek bizonyos részeinek mielőbbi visszaszerzése. Teleki kifejezetten ellenséges Csehszlovákiával szemben; Romániával tűrhető viszony helyreállításán fáradozik, amely az északi szomszéd elleni esetleges akciókhoz kínál támogatást. Jugoszláviával baráti viszonyra törekszik, de fáradozásai még nem vezettek eredményre. A közvélemény a területi integritás ügyében zártan mögötte áll, de az egységes cselekvést bénítja a királykérdés eltérő felfogása. A legitimisták – Károly pártiak (karlisták) – fő blokkját a főnemesség, a magas katolikus klérus és a zsidó nagytőke alkotta. Az exkirály királyságát ezzel szemben kifejezetten ellenezte a legnagyobbrészt protestánsokból álló párt (?), és különösen az egykori fronttisztekből álló MOVE, Gömbös Gyula képviselő, egykori vezérkari századossal az élen, aki egy katonai puccsban döntő szerepet kapna.

A jelentés szerint a magyar–francia vasúti szerződésben nagy kenőpénzek mozdultak meg. A katonák nyomására azonban jelentős változás történt az eredeti javaslathoz képest, amely lehetővé tette a mozgósítást Magyarország számára.

1920. május végén Lers báró, a magyar külügyminisztérium egykori gazdasági államtitkára – akkor az Externa exporttársaság elnöke – tárgyalt a Külügyi Hivatalban a két ország gazdasági egyezményéről. Visszatérése után azonban – a háta mögött javasolt francia kurzus miatt – benyújtotta lemondását. Lers szerint a franciabarát magyar külpolitika kezdeményezői Praznovszky Iván miniszteri tanácsos és Csáky Imre gróf, a gazdaság részéről pedig Halmos Károly nagykereskedő, háta mögött a Magyar Hitelbankkal.

1920 július közepén azonban Teleki Pál külügyminiszter Berlinbe küldte bizalmi emberét, Balogh Elemért, a Hangya fogyasztási szövetkezet vezérigazgatóját, hogy a Külügyi Hivatalban biztosítsa a német vezetést: a franciákkal folytatott tárgyalások ellenére „a nép nagy tömegei és a kormány együttes célja, hogy Németországgal kéz a kézben haladjon”.

Balogh elmondta Boyé külügyi államtitkárnak, hogy a kormány jelenlegi tehetetlenségi állapotában néhány koncesszióra kényszerül az antanttal, elsősorban Franciaországgal szemben. Mindenekelőtt egy megbízható, ugyan kisebb katonai erő létrehozásán, majd a gazdasági élet lassú erősödésén munkálkodnak, amely azonban az antant ellenére nem valósítható meg. Ezért a magyar kormány a bank- és vasútügy területén tett koncessziókkal igyekszik megnyerni a franciákat és eddig jó eredményeket ért el. Ugyanakkor attól tart, hogy a tárgyalások miatt Németországban félreértés keletkezhet, ezért Teleki külügyminiszter fontosnak tartotta ennek tisztázását.

Magyarországon meg vannak győződve arról – fejtegette tovább Balogh –, hogy a jövőben csak Németország segíthet Magyarországnak. Németország az ország általános szimpátiáját élvezi, s annak megerősödésétől várhatja saját megmentését is. Teleki kérte ennek tudomásul vételét, s azt, hogy semmi, a magyar kormány semmilyen tárgyalásai ne tévesszék meg a német kormányt és keltsenek olyan

benyomást, mintha átállt volna az antanthoz. Magyarország tántoríthatatlan célja a jövőbeni együttműködés Németországgal.[79]

Teleki Pál 1920. augusztus 18-án a Nemzeti Kaszinóban Emich Gusztáv berlini magyar követ[80] jelenlétében a magyar külpolitika irányáról kifejtette az AA magyar referensének, hogy Magyarország közeledését valamelyik antant nagyhatalomhoz a rendkívül nehéz kül- és belpolitikai helyzet követelte meg. Támogatást remélve Teleki előbb az olasz orientációt kereste, várakozásai azonban Rómában nem találtak megfelelő visszhangra. Ezután az angol kormánnyal próbálkozott, de itt is kevés közeledést mutattak a magyar kívánságok iránt. A magyar kormány számára ezután már csak a Franciaországhoz való közeledés lehetősége maradt. Teleki azonban nem tartozott azon optimisták közé, aki lehetségesnek tartották a francia ígéretek teljes megvalósulását. A vasútszerződéssel kapcsolatos tárgyalások kiinduló pontja a francia hitelnyújtás szükségessége volt Magyarország számára. Mivel Teleki az 1920. májusi német–magyar tárgyalásokat csak mellékesen említette, s a tervezetben parafált gazdasági egyezmény ratifikálásáról semmit sem mondott, a német külügyi tisztviselő arra következtetett, hogy „Magyarország jelenlegi hivatalos politikája messzemenően Franciaország sodrásában vitorlázik. A kormány sürgős törekvése, hogy a Franciaországgal elindított vasútbérleti szerződést mielőbb ratifikálja s a közvélemény előtt eltitkolt politikai szerződést is keresztülvigye."[81]

---

[79] Akten der Deutschen Auswärtigen Politik (ADAP), Serie A: 1918–1945. Band III. 1 Januar bis 30. September 1920. Boyé külügyi államtitkár feljegyzése (1920. július 12). Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1985. 416–417.

[80] Emich Gusztáv egykori kereskedelmi miniszter berlini nagyköveti kinevezése kapcsán Fürstenberg az alábbi jellemzést adta róla: régóta németbarát, a kereskedelmi minisztérium alkalmazottja, majd a Simonyi–Semadam kormányban miniszter. Részt vett számos törvényalkotó munkában és jó nevet szerzett magának, pedig nem különösebben aktív. Nagyon képzett, nyugodt, objektívan gondolkodik, liberális meggyőződésű, megbízható jellem. Felesége az ismert Harris-bazár alapítójának lánya, jó anyagi körülmények között él. Lásd: PA AA (B), R 74184. Diplomatische und konsularische Vertretungen Ungarns in Deutschland 1920–1936. Fürstenberg jelentése a Külügyi Hivatalnak Emichről (1920. augusztus 9.)
1920. november 20-án „a magyar követtel szoros kapcsolatban álló bizalmi ember" névtelenül azt jelentette az AA-nak Emichről, hogy a nagykövet házat vesz a berlini Corneliusstr. 8. szám alatt; Emich liberális, s nem ért egyet kormánya belpolitikájával. Berlinben élénk tevékenységet fejt ki, s a birodalmi belügyminiszterrel szeretne kapcsolatba kerülni. Lelkesen nyilatkozott Ebert birodalmi elnökkel folytatott találkozójáról. Budapestre küldött jelentésében arra utalt, hogy az AA-ban egy erdélyi német a magyar referens, s Berlinben még mindig a bécsi híranyagokra támaszkodnak, s a magyar viszonyokat a bécsi szemüvegen szemlélik. A németországi magyar kereskedőkkel tárgyalva pedig szerinte arra kellene törekedni, hogy közvetlen tranzitforgalom jöjjön létre Németország és Magyarország között. A csehek minden kérést elutasítanak, ezért a német kormánynak kellene nyomást gyakorolni rájuk, az Oderberg-Kaschau irányban. A magyar gabona exportja siker lenne, mert a német-osztrákok is feltartóztatják a magyar szállítmányokat. Emich Gusztáv budapesti jelentéseinek azonnali átadása a német félnek azt jelzi, hogy a németek informátora a nagykövet közvetlen közelében dolgozott.

[81] PA AA (B), R 30531 K, Geheimakten 1920–1934. Ungarn, Pol. 2. Politische Beziehungen Ungarn–Deutschland. Szigorúan bizalmas jelentés a magyarországi politikai helyzetről (1920. augusztus 31.)

Egy másik csatornán Büdingen gróf tájékoztatta magánlevélben a Külügyi Hivatalban lévő barátját a magyarországi francia befolyásról. Kifejtette, hogy a MÁV-al még nem írták alá a francia szerződést. A franciák politikai célra akarták megszerezni a vasutat, Romániához hasonlóan. Magyarországnak ugyan szüksége volt a pénzre, de végül is elutasította a francia terveket. Kétséges, hogy ezután érkezik-e francia hitel, s a franciák elfogadják-e, hogy semmiféle befolyásuk nem lesz a vasútra, vámokra és a szállításokra. Egyébként a francia befolyás csökkenőben van – folytatta –, s „ismét jobb idők jönnek számunkra, ami azt jelenti, hogy cselekedni kell". Kérte a német sajtó olyan értelmű befolyásolását, hogy az végre a helyszínről, Budapestről, és ne Bécsből tudósítson, mert „a gazdasági és politikai Balkán-kérdés központja itt van."[82]

A rövidesen megérkező válaszlevél már Stockhammern minisztériumi főosztályvezető (a német szóhasználatban: minisztériumi igazgató) véleményét is tükrözte: Magyarországon a frankofil kurzus átlépte kulminációs pontját; „változó kapcsolatainkat intenzívebbé tehetjük és szorosabb érdekközösséget állíthatunk helyre."[83]

A francia vasútbérleti szerződést végül is a legnagyobb kedvezményt nyújtó 1920. évi német–magyar gazdasági egyezmény hiúsította meg. A kormány utóbbit igyekezett titokban tartani és a ratifikálás határidejét kitolni, hogy a magyar kisgazdák kihasználhassák a megállapodás előnyeit. Fordulat következett be Franciaország politikai vonalában is, s a francia lapok mindinkább csak kereskedelmi szerződésről cikkeztek.

Magyarország a legjobb úton halad a bekerítés felé, már csak a románok folytatnak kettős játékot – állapította meg Fürstenberg. Ha nem sikerül velük (csehellenes) szövetségre lépni – és a kilátások nem különösebben jók –, akkor Magyarország Ausztria felé fordul és ezen keresztül ismét a hozzánk való közeledésre lesz utalva. S akkor elérkezik majd az idő, hogy döntsünk a Magyarország iránti politikánkról.

Fürstenberg egyértelműen a magyar biztonságpolitika igényéből vezette le a magyar külpolitika irányultságát, s kimutatta, hogy ha a kisantant gyűrűje teljesen bezárul és semmi menekülés nem marad Magyarország számára, akkor majd nagy erőfeszítéseket tesz a német barátság visszaszerzésére. Mivel a magyar kül- és belpolitika barométerének az orosz veszélyt és a kisantant sikereit tekintette, e kérdésekről információt kért Berlinből.[84]

1920. október végén Fürstenberg szerint „az itteni francia orientáció teljesen talajt veszített", mivel elmaradt a nagyobb mérvben remélt hadsereg-támogatás és terület-visszaadás. A francia sajtó a Magyarországtól való eltávolodást és korábbi szövetségeseik támogatását követelte. Ennek következménye a Németországhoz való közeledési kísérlet lett. A német befolyáshoz a politikai akciót szorosabb gazdasági kapcsolatokkal igyekeztek megalapozni.[85] Ezért a budapesti német követség fontosnak

[82] Uo. R 744144. Gróf Büdingen magánlevele a Külügyi Hivatalhoz (1920. augusztus 25.)
[83] Uo. Stockhammern válasza (1920. szeptember 17.)
[84] Uo. R 74144. Fürstenberg jelentése a Külügyi Hivatalnak (1920. szeptember 7.)
[85] Uo. R 74144. Fürstenberg távirata a Külügyi Hivatalnak (1920. október 25.)

tekintette a német befolyás alatt álló bankvállalkozás alapítását, amelyet Szterényi József szorgalmazott Budapesten több kisebb bank összevonásával.[86]

A magyar külpolitikában 1920 októberére talajt veszített francia orientációt mindinkább a Németország felé fordulás váltotta fel, amelynek jelei politikai nyilatkozatokban, illetve gazdasági ajánlatokban és gesztusokban egyaránt megmutatkoztak. A franciabarát körök ugyanakkor válaszlépésként 1921. január-februárban a sajtóban és a parlamentben élesen támadták Rubinek korábbi kereskedelmi minisztert, mert a magyar kormánynak a rajnai Biedermann-Wolff konszernnel 100 millió birodalmi márka értékben kötött szerződését – különböző olajok, stb. szállítása a MÁV-nak – nem előzte meg nyilvános kiírás, így a magyar ipar szerintük súlyosan károsodott.[87]

A Németországgal megvalósítandó politikai és gazdasági együttműködés szükségességéről Bethlen István miniszterelnök 1921. március 1-én, a Nemzeti Kaszinóban erdélyiek bevonásával rendezett politikai vacsorán hirdette meg: „miként a háborúban hűséges fegyverbarátságban, vállvetve harcoltunk, a jövőben is egymásra vagyunk utalva, s ezért már most törekedni kell arra, hogy a gazdasági kapcsolatokat minél szorosabbra fonjuk". Az erdélyi szászoknak fontos összekötő szerepet szánt a magyarság és a német nép között. Bethlen az erdélyi szászokkal üzent – fűzte hozzá Fürstenberg.[88]

Német vélemény szerint a magyar kormány viszonylag állandó külpolitikai vonalát csak a trianoni békeszerződés végrehajtásának megkezdésekor, vagyis az antant budapesti jóvátételi bizottságának felállításakor rögzítik.

Német részről azonban messzemenően támogatták a magyar–német gazdasági és kereskedelempolitikai kapcsolatok intenzív kiépítését. A Külügyi Hivatal korábban sem hanyagolta el a szorosabb gazdasági együttműködésre irányuló magyar kezdeményezések kiközvetítését a német ipari- és kereskedelmi köröknek. Ezektől azonban korábban állandóan azt a választ kapták, hogy Magyarország elégtelen gazdasági konszolidációja miatt még kockázatos a jelentősebb német tőkerészvétel a magyar vállalkozásokban.[89]

A német orientáció magyar diplomáciai és sajtótámogatása sem késett sokáig. A német jóvátételekről folyó londoni tárgyalások kapcsán valamennyi jelentősebb magyar államférfi – közöttük Andrássy Gyula, Teleki Pál, Gratz Gusztáv – „különleges szimpátiájukat fejezték ki Németország iránt". A válságos éveket Franciaország nyomásával magyarázták, amely az összeurópai következményekre való tekintet nélkül Németország ártalmatlanná tételére törekedett. Különösen azt üdvözölték, hogy Németország megőrizte stabilitását.[90] Az egész magyar sajtó élesen elítélte az antant Németország-ellenes londoni fellépését. Emiatt Fürstenberg tartózkodást kért a gyűlölködő, magyarellenes sajtónyilatkozatokban.

---

[86] Uo. R 90209. A budapesti német követség a Külügyi Hivatalnak (1920. november 22.)

[87] Uo. R 90048. Fürstenberg jelentése a Külügyi Hivatalnak (1921. január 13.)

[88] Uo. R 74144. Fürstenberg jelentése a Külügyi Hivatalnak (1921. március 1.)

[89] ADAP, Serie A: 1918–1925. Band V. 1. Mai 1921 bis 28. Februar 1922. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1987. 117. A Külügyi Hivatal a budapesti német követségnek (1921. június 25.)

[90] PA AA (B), R 74144. Fürstenberg távirata a Külügyi Hivatalnak (1921. március 11.)

Az antant országok iránti magyar szimpátia gyors csökkenéséhez a nyugat-magyarországi kérdés kezelése is nagyban hozzájárult. Magyarország minden reménye az amerikai segítség volt, amely azonban az osztrákok lobbizásának köszönhetően tévesnek bizonyult. A burgenlandi rendezés ügyében a magyar kormány német támogatásban is reménykedett, de végül itt is kudarcot vallott. Masirevich Szilárd bécsi magyar követ 1921. augusztus közepén felkereste von Scharfenberget, a bécsi német követség tanácsosát, akinek emelt hangon beszélt Ausztria magatartásáról a nyugat-magyarországi kérdésben és kérte, közölje Berlinnel az alábbiakat: „Magyarország valamennyi kísérlete a nyugat-magyarországi kérdés megoldására meghiúsul az osztrák kormány és a pártok önfejűségén, jóllehet az antant állandóan elhalasztotta az átadás időpontját a két ország jóindulatú megegyezését várva. Sopron elvesztésekor elkerülhetetlen lenne Ausztria és Magyarország tartós szakítása, s ekkor Magyarországnak kényszerből a kisantanthoz való csatlakozást kellene keresnie. Németországnak is érdeke, hogy a magyar álláspontho közeledő értelemben hasson Ausztriára, különösen Sopron Magyarországnál maradása érdekében". Masirevich német állásfoglalást kért az ügyben. Mivel Scharfenberg megítélése szerint az osztrák kormány befolyásolása – eltekintve egyéb kedvezőtlen következményeitől – károsítaná a német–osztrák viszonyt, utasítást kért hazulról: válaszolhatja-e azt, hogy a nyugat-magyarországi kérdésről a békeszerződés döntött és Ausztria álláspontja esetleges határkérdésekben teljesen osztrák ügy. Rosen államtitkár egyetértett a válasszal, amely egyértelművé tette, hogy Burgenland ügyében nem várható német támogatás.[91]

Gratz Gusztáv, a németbarát orientáció híve is ellenezte a gyakran változó magyar külpolitikai vonalat, de úgy vélte, hogy „Magyarország jelenleg semmi lármás németbarát politikát nem folytathat, mert az Németországnak nem használ, Magyarországon pedig a franciák miatt biztosan ártana."[92]

A királypuccs miatt Szterényi csak 1921. november 14-én számolt be Bethlen István miniszterelnöknek és Bánffy Miklós külügyminiszternek szeptemberi berlini útjáról. Jelentéstételére Fürstenberget is meghívták. A birodalmi kormány gazdasági közeledési szándékának jegyében a magyar kormány elhatározta, hogy nagyobb gazdasági vállalkozásokra irányuló javaslatot terjeszt elő. Bethlen is egyetértett azzal, hogy a közeledés ügyében a német és magyar sajtóra is hassanak. Szterényi bejelentette, hogy beszél a *Berliner Tageblatt* és a *Vossische Zeitung* ismerős főszerkesztőivel, ha ehhez megkapja az AA támogatását.[93]

Másnapi részletes jelentésében Fürstenberg leírta, hogy Bethlen köszönettel tudomásul vette a birodalmi kormány állásfoglalását Németország és Magyarország szorosabb közeledéséről. Politikailag Bethlen és Bánffy bensőséges viszonyt óhajtott a két kormány között valamennyi külpolitikai kérdésben, párhuzamosan haladva, egymást kiegészítve és kölcsönösen tájékoztatva a Berlinben megbeszélt módon. A magyar politikusok teljes egyetértésüket fejezték ki Németország kilátásba helyezett külpolitikai orientációjáról. Különösen az Angliához való közeledésnek és az Olaszországgal, s rajta keresztül a Romániával való jó viszony törekvésének örültek.

[91] ADAP, Serie A: 1918–1925. Band V. 1. Mai 1921 bis 28. Februar 1922. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1987. 238–239. Scharfenberg bécsi német követtanácsos jelentése a Külügyi Hivatalnak (1921. augusztus 16.)

[92] PA AA (B), R 74144. Fürstenberg jelentése a Külügyi Hivatalnak (1921. augusztus 19.)

[93] Uo. R 74144. Fürstenberg távirata a Külügyi Hivatalnak (1921. november 14.)

Bethlen is ilyen értelemben tájékoztatta a velencei konferencián Tomasi della Toretta olasz külügyminisztert.

Fürstenberg közbevágólag megjegyezte, hogy a birodalmi kormány nemcsak kívánatosnak tartja Magyarország és Románia jó viszonyát, hanem mindez megkönnyíti Magyarország szorosabb közeledését Németországhoz. Bethlen szerint Magyarország mindent elkövet a Romániával való jóviszony érdekében. Román részről ellenállás főleg Take Ionescu és Bratianunál tapasztalható, bár előbbinél közel sem olyan erős, mint korábban. A két ország jó viszonyát I. Ferdinánd királyon kívül Mihsu, Avarescu és Marghiloman szorgalmazzák.

A környező országokhoz fűződő magyar viszony áttekintésekor Bethlen elmondta, hogy Csehszlovákiával a helyzet a királypuccs és következményei miatt jelenleg felhős, a magyar kormány mégis arra törekszik, hogy elsődlegesen legalább gazdaságilag jó viszonyt alakítson ki a csehszlovák kormánnyal. A Lengyelországgal korábban fennálló barátság megszűnt, Budapesten pontosan látják az irányokat. A cseh–lengyel szerződés nagy csalódást okozott Magyarországon, mert Németország- és Magyarország-ellenes éle van. Az osztrák kérdést illetően Bethlen köszönettel tudomásul vette Szterényi közlését, hogy a nyugat-magyarországi kérdés megoldódása után a birodalmi kormány Magyarország és Ausztria jó viszonyában érdekelt. A magyar politikusok élénken érdeklődtek az orosz kérdés megoldásáról, s üdvözölték Oroszország együttműködését Németországgal, illetve Angliával is.

Bethlen és Bánffy egybehangzóan kijelentették, hogy Magyarország számára egyedüli megoldás a Németországgal való együttműködés. A magyar külpolitika eddigi és további kényszerlépései az antant nyomására történik.

A megbeszélésen nem érintették Csáky egykori külügyminiszter személyes korszakát és a gödöllői megállapodásokat. De meggyőződésem – írta Fürstenberg –, hogy a magyar külpolitika, ha már a nagy- és kisantanttal az összes kombinációt kipróbálta, bűnbánóan visszahozza Magyarországot a német orientációhoz. Ez a pillanat most elérkezett. Magyarország földrajzi helyzeténél fogva a Kelet felé vezető utunkon fekszik, s e fordulatot csak üdvözölhetjük és ezért számunkra nem mindegy, ha a Balkán már az osztrák–magyar határnál kezdődik.

A magyar miniszterelnök és a külügyminiszter is kérte, hogy a további tárgyalások a várható indiszkréciók elkerülése érdekében a Berlinben rögzített módon történjenek. Berlinben nem szabad elfeledni, hogy Magyarország még a lefegyverzés és jóvátételek előtt áll és egy kis ország kormánya ellenségekkel és kémekkel körülvéve óvatosan cselekedhet, s mindent el kell kerülnie, hogy a nagy- és különösen a kisantantot ne izgassa. Fürstenberg biztosította őket, hogy ezt a birodalmi kormány tökéletesen érti és az esetleges kardcsörtetés itt különösen izgatná a kisantantot.

A megbeszélés gazdasági részénél Bethlen örömmel nyugtázta Szterényi közlését, hogy a német kormány magyarországi gazdasági és kereskedelempolitikai tevékenységében messzemenő részesedésre törekszik, hogy az antant ne szerezze meg az egész területet. Fürstenberg megjegyezte, hogy magyar részről mindent el kellene kerülni, ami a német érdekeltségeket elriasztaná a magyar piacra lépéstől. Ide tartozik például a kiviteli vám emelése a Németországba irányuló élőállatra az un. „inszurgensek" (lázadók) révén Nyugat-Magyarországon. Bethlen felkérte a német követet, keresse fel

ez ügyben a vezérkar osztályát és számoljon be az eredményről, aki haladéktalanul cselekedett.

Bethlen kijelentette, hogy a magyar kormány a birodalmi kormány kívánságának megfelelően konkrét gazdasági javaslatait – a korábbiakhoz hasonlóan – Szterényi révén továbbítja. Fürstenberg feltűnőnek tartotta, hogy Bánffy külügyminiszter is egyetértett Németország szándékával, hogy nagyobb gazdasági vállalkozásokat Magyarországon Angliával karöltve valósítsanak meg.

Bethlen messzemenően egyetértett a német és a magyar sajtó iránti kölcsönös állásfoglalással és a birodalmi kormány által javasolt módszerrel. Megállapodtak abban, hogy Szterényi következő berlini látogatásakor személyesen beszél Wolffal és Bernhardal, a *Berliner Tageblatt* és a *Vossische Zeitung* főszerkesztőivel, feltéve, ha ehhez megkapja az AA támogatását.[94]

Szterényi József 1921. szeptemberi berlini látogatása fordulatot hozott a magyar–német kapcsolatokban. Az átmeneti frankofil orientáció után Magyarország ismét Németország felé fordult. Másrészt Fürstenbergnek az antant magyarországi gazdasági behatolására figyelmeztető német követi jelentései is meghozták eredményüket. Az élénkebb magyarországi német gazdasági tevékenység egybevágott a német szándékokkal, jóllehet a magyar gazdaság állapota ekkor még sok bizonytalanságot rejtett magában.

Így Magyarország Bethlen István miniszterelnöksége kezdetén, 1921 őszén, még a lefegyverzés és a jóvátételek megkezdése előtt titkos együttműködésről állapodott meg Németországgal, amelynek részleteit a legmagasabb szinten egyeztették. Ugyanakkor német részről konkrét külpolitikai együttműködésre nem voltak hajlandók; a két kormány mindössze informális kapcsolatban állt egymással. Német részről a szőnyeg alá söpörték a Burgenland kérdésében Magyarországnak nyújtandó támogatást. Németország a kisantant országokat (főként Romániát) is igyekezett partnernek megszerezni magának, így érdeklődése nem kizárólagosan Magyarország felé fordult. Bethlen nem tulajdonított megfelelő jelentőséget a Németországból érkező ajánlásoknak, miszerint Magyarország Németországhoz való közeledését megkönnyítené a magyar–román viszony javulása.

Szterényi 1921. szeptemberi berlini tárgyalásaival összefüggésben a berlini magyar követség szóbeli jegyzéket nyújtott át az AA-nak a német és magyar gép- és vagongyártó ipar együttműködéséről és a konkurencia kikapcsolásáról. Jóvátételi kötelezettségei miatt a német exportipar érdekei egybeestek Magyarország létfontosságú társadalmi-gazdasági érdekeivel a délkelet-európai (elsősorban Románia és a Szerb-Horvát Királyság) piacok megszerzésében, ezért az együttes fellépés lehetőségeinek vizsgálatát kérték.[95]

A magyar kezdeményezés nyomán a birodalmi gazdasági minisztérium kapcsolatba lépett a német vagonépítő-iparral, amely közelebbi információt kért arról, hogy az

[94] ADAP, Serie A: 1918–1925. Band V. 1. Mai 1921 bis 28. Februar 1922. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1987. 374–378. Fürstenberg jelentése a Külügyi Hivatalnak (1921. november 15.)

[95] PA AA (B), R 90055. A berlini magyar követség szóbeli jegyzéke a Külügyi Hivatalnak (1921. szeptember 27.)

együttműködés a gépgyártó-iparon belül milyen szakcsoportokra terjedhet ki. A német vagongyárak egyesületében (Verein Deutscher Waggonfabriken) újraegyesült cégek korábban is jól együttműködtek a magyar vagon-gyártókkal. A vasúti kocsik berlini kirendeltsége (Auβenstelle für Eisenbahnwagen) hajlott a kérdés megvitatására a magyar vagongyártó-ipar képviselőivel.[96] Az AA fáradozását a magyar kormány szintén szóbeli jegyzékben köszönte meg.[97]

Egyúttal megkezdődött bizonyos német árucikkek magyarországi értékesítési lehetőségeinek felmérése is. Elsősorban a német finomfeldolgozó-ipar exportjának zömét alkotó ún. „nürnbergi cikkek" (játékipar, ceruzagyártás, kefe- és ecsetipar, bizsuipar) magyarországi értékesítési lehetőségei érdekelték őket. Az érdekelte őket, hogy milyenek a magyarországi általános piacviszonyok, vonatkoznak-e különleges eljárások a német cikkek bevitelére, hogyan ítélik meg Magyarországon a német termékeket, s milyenek a bel- és külföldi konkurencia eladási, engedélyezési és fizetési feltételei. Kíváncsiak voltak a konkurens termékek áraira s a nagybani árakra, mit szólnak az emberek a német árucímkéhez és a német hirdetésekhez, milyen német konkurens gyártmányok találhatók az országban és mekkora a forgalmuk. A magyar piacra lépés előtt érdekelte őket az is, mekkora a hazai termelés, lehet-e reklámmintát szerezni a konkurenciától, hogy hozzáigazítsák a német reklámot, melyek a legajánlhatóbb hirdetési orgánumok Magyarországon és milyen tarifával dolgoznak, s végül: melyik a legalkalmasabb időpont a hirdetés beindítására, s mikor indul be a vásárlás.[98]

1921 végére az AA óvatos formában felkarolta a Magyarországon felállítandó, s főként a Balkánra irányuló német exporttermelés – eredetileg német-magyar együttműködésben tervezett – javaslatát. A Centrum-párti Wirth kancellárt értesítették arról, hogy a magyar kormány a német tőkével újra berendezett gyárak esetében – amennyiben termékeik nem jelentenek kifejezett konkurenciát a magyar iparnak – semmiféle külön akadályt nem támaszt, s állásfoglalását alapvetően a befektetett tőke nagysága határozza meg. Általában ezekre a gyárakra is a magyarországi adótörvények vonatkoznak, amelyek az ipar intenzív adóztatását célozzák. A Magyarországon felállítandó, s főként a Balkánra irányuló német sportcikkek exporttermelésének nyersanyag-beszerzési (szaru, agyag, alumínium elektromos úton) lehetőségei „legalábbis nem kedvezőtlenek". A portorozsi gazdasági konferencián elfogadott határozatok ratifikálása esetén az utódállamokba irányuló ki- és beviteli szabadsággal az értékesítési piac is biztosítottnak látszott. Nem hallgatták el, hogy a térségben az ebben az iparágban rendkívül aktív csehszlovák és osztrák ipar konkurenciájával kell számolni.[99]

(Első közlés In: *Acta academie agriensis.* Nova series tom. XXXIX. Sectio Historiae. Eger, 2012. 193–219. p.)

[96] Uo. R 90055. A birodalmi gazdasági minisztérium a Külügyi Hivatalnak (1921. november 8.), illetve a Külügyi Hivatal szóbeli jegyzéke a berlini magyar követségnek (1921. november 28.)
[97] Uo. R 90055. A magyar kormány szóbeli jegyzéke a Külügyi Hivatalnak (1921. december 1.)
[98] Uo. R 90047. A Külügyi Hivatal a budapesti német követségnek (1921. október 11.)
[99] Uo. R 90209. A Külügyi Hivatal feljegyzése a kancellárnak (1921. december 1.)